

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НЕГАТИВНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

УДК: 159.96. 37.034-057.874

Гуд Ганна Олександрівна

Викладач Барського гуманітарно - педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського, м. Бар, Вінницька обл. (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9011-8584>

Анотація. У статті зроблено акцент на важливості розкриття такої дефініції як негативні переживання у дітей молодшого шкільного віку. Характеризується сутність поняття та інтерпретування в українських і зарубіжних психологічних ученнях. Зазначається недостатнє вивчення негативних переживань у дітей молодшого шкільного віку та механізмів їх виявлення. Встановлено, що негативні переживання залежать від зовнішніх обставин, навколишнього середовища та внутрішнього психічного стану. Обґрунтовано, що такі негативні переживання, як: страх, апатія, нудьга, підвищена збудливість, роздратування, впливають на ситуацію неуспіху, невпевненості в собі тощо. Встановлено, що переважна більшість негативних переживань зумовлені навчальною діяльністю, яка висуває вимоги до подолання яких дитина не є готовою, а також умовами та типом стосунків сімейного середовища. Проведено пілотні дані, які підтверджують висунуті нами положення щодо виявлення негативних переживань, викликаних навчальною діяльністю та родинним середовищем.

Ключові слова: діти, молодші школярі, емоційна сфера, особливості переживань, негативні переживання дітей молодшого шкільного віку.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Значимість досліджень емоційної сфери помітно зросла в останні роки з багатьох причин. Вивчення проявів негативних емоцій набуває все більшої науково-практичної спрямованості як один з найважливіших чинників забезпечення

ефективності запобігання серйозних порушень у розвитку особистості дитини та формуванні патологічних рис характеру. Це зумовлено тим, що дитині ХХІ століття доводиться переживати такі емоційні стани, які не відчували їх попередники. А саме: агресія, ускладнення стосунків із батьками, однолітками; дефіцит спілкування через комп'ютерні ігри; розши-

рення обсягу навчального навантаження тощо. Все це формує нову психологічну реальність у свідомості сучасних дітей та обумовлює психічну напругу і тривожність, що проявляються в їхніх емоційних станах і має безпосередній вплив на розвиток і становлення особистості. Підтвердження цього знаходимо у Л. Виготського (2004): все більше стає дітей з емоційними проблемами, які перебувають у стані афективної напруженості через постійне почуття незахищеності, відсутності опори в близькому оточенні і безпорадності. Враховуючи цю особливість, актуальною є вивчення таких понять, як «негативні переживання» та «негативні переживання молодших школярів», які до нині не ставали предметом окремого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Наукові положення про емоції та форми їх переживань ґрунтовно представлені у зарубіжній психології. У вітчизняній психології дана проблематика представлена досить скупо і носить розрізнений характер, за винятком робіт В. Астапова, В. Кісловського, А. Прихожан, Ю. Ханіна й ін. У сучасних наукових студіях поняття «переживання», «негативні переживання» досліджуються переважно у вузьких рамках конкретної проблематики: шкільна тривожність/переживання (Ф. Василюк, Л. Виготський, Т. Кириленко, О. Кононко, О. Леонтєва, С. Максименко,

С. Рубінштейн, П. Якобсон та ін.); вплив тривожності на інтелектуальну діяльність дітей (О. Казаннікова); механізми виявлення негативних емоцій у дітей молодшого шкільного (О. Бреусенко-Кузнєцов, О. Винославська, В. Зливков, О. Чебикін та ін.); вплив емоційних станів на психічне здоров'я молодших школярів (О. Гордова, О. Завгородня, Н. Коцур, С. Куриленко, С. Томчук, М. Тіхонова).

У наукових дослідженнях вчені більше уваги приділяють з'ясуванню питань емоційних переживань, тривожності, страху, агресії. Вивчення негативних переживань дітей молодшого шкільного віку представлено лише фрагментарно, незважаючи на те, що це важливий етап у розвитку дитини. Саме в цей період, на думку провідних вітчизняних психологів, формується система міжособистісних відносин, самооцінка, довільність психічних процесів, контроль емоційних станів. Від емоційних компонентів відносин зі значущими для дитини людьми, якими, в даному випадку, є не тільки батьки, а й однолітки, і педагог, залежить ставлення її до самої себе, образ «Я» і загальний емоційний фон, що, безумовно, набуває специфічного значення саме у цей період.

Про залежність негативних емоцій від зовнішніх обставин, навколишнього середовища та внутрішнього психічного стану наголошує Б. Бім-Бад. На думку вченого, негативні емоції - це емоції, засновані на неприємних

суб'єктивних переживаннях, які запускають механізм адаптивного поведінки, спрямований на усунення причини небезпеки, як фізичної, так і психологічної (Бім-Бад, 2009).

Б. Додонов акцентує увагу на тому, що негативні емоції відіграють біологічну роль у порівнянні з позитивними, оскільки є сигналом великої тривоги про небезпеку організму, і який повинен звучати до тих пір, поки вона не мине. У чималій кількості дітей досліджуваного періоду вчені констатують такі негативні переживання, як: страх, апатія, нудьга, підвищена збудливість, роздратованість (А. Дусавицький); ситуації неуспіху, що викликаються авторитарністю та звинуваченнями батьків, педагогів (О. Вовчик-Блакитна; Н. Славіна); емоційний дискомфорт дитячобатьківських та сімейних стосунків (А. Прихожан), постійні мікротравми, що призводить до порушення психічного здоров'я (Н. Коцур, С. Куриленко, Л. Товкун, В. Сіфорова); невпевненість в собі (К. Максименко) вплив середовища школи на негативні переживання школярів (Ю. Бабаян).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Виявлені причини негативних переживань у дітей потребують детального вивчення. Разом з тим, у літературі практично відсутні дані про досліджувану якість дітей молодшого шкільного віку, можливостей її корекції, що на нашу думку, є актуальним завданням розвитку психологічної теорії і прак-

тики в умовах освітніх реформ та впливу емоційного клімату сім'ї та школи на переживання дитини.

Мета статті – виявлення особливостей розвитку негативних переживань в учнів молодшого шкільного віку в процесі навчального середовища та сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна дитина знаходиться у великій емоційній залежності від чималої кількості чинників, як об'єктивних (дорослих, батьків, учителів, однолітків), так і суб'єктивних, які зумовлені певними видами переживань. Вчені, Ф. Березін, О. Винославська, Г. Лазос, В. Зливков, О. Чебикін Н. Максимова, А. Прихожан та ін. стверджують, що починаючи з раннього віку у дітей з'являється чимало емоцій, які дають можливість їм переживати радість, гнів, сором, страх, тривогу, довіру, розчарування, задоволення і гордість. Наявний ланцюг пережитих дитиною невдач або, навпаки, успіхів призводить до формування стійких афективних комплексів – почуття неповноцінності, ображеності або ж почуття власної самоідентичності. Надалі ці утворення можуть змінюватися або зникати в міру накопичення досвіду та соціалізації на мікро-, макро-, мезорівнях. Деякі з них, підкріплюючись відповідними подіями, наголошує Н. Славіна, фіксуються в структурі особистості та впливають на розвиток самооцінки та рівня домагань.

Досліджуючи особливості емоційної

сфери дітей молодшого шкільного віку О. Смердова стверджує, що виникнення негативних переживань пов'язано з конкретними ситуаціями, в які попадають діти. Через свою безпосередність, вони легко переходять із одного емоційного стану в інший. Саме у цьому віці проявляються до 70 % особистісних якостей, тому неухважність батьків до їх формування може призвести до серйозних порушень як в особистісному, так і емоційному розвитку, оскільки останній є складовою у розвитку молодшого школяра. Жодне спілкування чи взаємодія не буде ефективною, якщо її учасники не виявлятимуть здатність розуміти емоції інших та управляти ними. Розуміння своїх емоційних станів та почуттів є важливим етапом у становленні особистості не тільки на етапі молодшого школяра, а і на наступних.

Зі вступом дитини в школу, переживання набувають нового змісту. Навчальна діяльність є тією діяльністю, наголошує С. Максименко, яка повертає учня до самого себе, вимагає від нього рефлексії. Найголовніше у навчальній діяльності – це поява ставлення до себе як до суб'єкта учбової діяльності, яке може розглядатися як особливе емоційно-ціннісне усвідомлення і прийняття себе як активного, ініціативного та відповідального початку (як інтегруючої інстанції) своїх психічних властивостей щодо активного перетворення умов учбової діяльності. Воно включає: по-перше, раціональне ставлення до себе як до суб'єкта учбової діяльності (образ себе – суб'єкт учбової діяльності); по-друге, емоційно-

ціннісне ставлення до себе (переживання та оцінка власної значущості як суб'єкта учіння, що утворює рефлексивне «Я» учня); по-третє, діяльнісне «Я», що здійснює контролюючі та регуляторні дії на всіх етапах учбової діяльності (Максименко, 2017).

Такої думки притримуються Н. Бастун, Т. Гончаренко і стверджують, що незважаючи на те, що молодший школяр у значній мірі ще зберігає відкритість емоційних проявів, однак дитяча безпосередність, приховування переживань, міра їх усвідомленості (думає, перш ніж діє) поступово втрачається. На цю особливість неодноразово звертав увагу Л. Виготський. Вчений наголошував на тому, що ми недостатньо вивчаємо саме внутрішнє ставлення дитини до оточуючих людей і просто не розглядаємо його як активного учасника соціальної ситуації (Виготський, 2004).

Поява нового виду діяльності – навчання, шкільна адаптація (В. Шульга), суб'єктивно важкі обставини, нові та складні обов'язки, збалансованість психологічного стану (Т. Завадська), навчальна мотивація (О. Макух), психологічне здоров'я (Н. Коцур), формування міжособистісних відносин – учень-учень, учень-учитель, учень-учитель-батьки та освітні програми (Н. Гуткіна, Н. Максимова, Т. Титаренко) – усе це викликає підвищену емоційну напруженість школяра та призводить до появи почуття тривоги. Аналізуючи психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження констатуємо, що переживання, на які вказують чимало дослідни-

ків і практичних психологів, лежать в основі цілої низки психологічних труднощів дитинства, у тому числі й багатьох порушень (Л. Помиткіна, М. Полухіна), які є тими соціально-психологічними чинниками, що викликають підвищену емоційну напруженість й трансформуються у стійкі негативні психічні властивості. Згодом, вони сприятимуть деформації емоційної стійкості дитини (Полухін, 2015).

Обґрунтовуючи негативні переживання В. Амен, Б. Бім-Бад, М. Доркі, О. Захаров, Г. Лаврентьєва, Р. Темл, Т. Титаренко та ін., виділяють ті, що зумовлені очікуванням невдач через соціальну взаємодію, неможливість ідентифікувати джерело небезпеки, конфліктність самооцінки, наявність у ній протиріч між високими домаганнями та особистісними властивостями дитини, безпорадності, невпевненості у собі, навіть в агресивності, злості, роздратуванні, низькому рівні розвитку сформованості самосвідомості, самооцінки і саморегуляції.

Н. Литвиненко ідентифікує негативні переживання з пізнавальною діяльністю і оцінкою, яку отримує дитина за досягненні нею результати від дорослих та однолітків. Натомість, такі обставини не є єдиними чинниками, що викликають емоційні переживання школярів у навчально-пізнавальному процесі, зауважує М. Боришевський. Крім того, навчальний процес недостатньо створює відповідного ресурсу, за якого може відбуватися підк-

ріплення й розвиток позитивних емоцій. Такий феномен вчені (А. Фрейд, Э. Берн, М. Джеймс, Д. Джонгвард; І. Яворська-Ветрова й ін.) пояснюють виникненням негативних емоційних переживань у порушеннях дитячо-батьківських відносин та відносин у навчальному середовищі. В. Розенберг вважає, що низька самооцінка матері сприяє формуванню у дитини почуття невпевненості в своїх силах. Такої ж думки і К. Рождерс, який стверджує, що позитивне ставлення батьків до самих себе створює позитивний клімат у сім'ї та сприяє гармонійному емоційному розвитку дитини. Однак, В. Левковіч, Е. Листочокта, П. Поветьєв та ін., стверджують, що відсутність позитивної взаємодії у сім'ї є першопричиною негативного впливу на успішність дитини та її активність у навчанні. Підтвердження дисгармонійні взаємовідносин, вказують А. Захаров, В. Кован, А. Кемпінські, А. Співаковська, сприяють уповільненню не тільки емоційного розвитку, а й особистісного.

На думку дослідників, основним чинником, що впливає на зростання рівня негативних переживань – є відсутність емоційного контакту з дитиною, обмеженість у спілкуванні з нею, незнання вікових та індивідуально-психологічних особливостей; неадекватні стилі батьківського виховання, як гіперопіка, симбіоз, виховний контроль за допомогою виклику у дитини почуття провини (за В. Столиць); символічний, авторитарний, емо-

ційно-відштовхуючий стилі (за А. Я. Варгою, В. Сміховим).

Чимало негативних переживань зумовлені впливом різних субкультур, інформаційними засобами та комп'ютерними іграми (Ю. Бабаєва, Т. Вакулі, О. Войскунська, Т. Корнілова, М. Смульсон; І. Бурмистова, М. Гріффітса, Х. Фішера, й ін.), комунікативної сфери (А. Мельник), стилями дитячих взаємин (О. Шевченко), у яких відбувається розвиток емоційної сфери як у позитивному, так і негативному її сенсі. Відсутність актуальних і життєздатних еталонів поведінки, рівень виховання та низький ступінь їх використання в життєвих ситуаціях дитини також є причиною виникнення негативних переживань.

Для з'ясування сутності досліджуваного поняття мають дані результати, отримані фахівцями в галузі медичної психології (М. Буянов, О. Захаров, К. Лебединська, В. Лебединський, К. Максименко, А. Співаковська й ін.). Учені стверджують, що негативні переживання є результатом інтенсивного фізіологічного розвитку дитини, особливо рання акселерація, зміни в дозріванні систем, їх сенситивності, а також емоційні переживання здорових (в медичному сенсі) дітей та з особливими потребами (А. Прихожан).

Отже, негативні переживання молодших школярів зумовлені неприємними суб'єктивними емоціями, що запускають механізми адаптивної поведінки, спрямованої на усунен-

ня причини небезпеки як фізичної так і психологічної.

У контексті вивчення проблематики представляє інтерес вивчення особливостей розвитку негативних переживань в учнів молодшого шкільного віку в процесі оволодіння ними навчальною діяльністю та в умовах сімейного середовища. Для обстеження молодших школярів обрано комплекс діагностичних методик: «Тест шкільної тривожності» (Філіпса); «Проективна графічна методика» «Кактус» (Є. Романова) та Проективна методика «Закінчи історію» за ідеєю теста «Казки Луїзи Дюсс».

У пілотному дослідженні взяли участь учні 1-4 класів початкової школи, в кількості 246 осіб, які були розподілені за статевою та віковою диференціацією.

Для визначення рівнів шкільної тривожності дітей молодшого шкільного віку застосовувався тест шкільної тривожності Філіпса. Тест складається з 58 питань, які можуть зачитуватися школярами, а можуть і пропонуватися в письмовому вигляді. На кожне питання потрібно однозначно відповісти «так» (ставиться знак «плюс») або «ні» (знак «мінус»).

Перед початком роботи учнів інформували про те, що відповідати потрібно щиро і правдиво; немає правильних чи неправильних відповідей, хороших чи поганих; над питаннями довго не замислюватись.

За результатами отриманих нами даних, можна констатувати (абсолютні значення), що понад 50% учнів мають підвищену тривожність, яка представлена такими факторами, як: фрустрація потреби в досягненні успіху (58,0%), загальний рівень тривожності (54,1%), страх ситуації перевірки знань (51,6%) та проблеми у міжособистісній взаємодії з учителями (51,0%) та високий рівень тривожності: переживання соціального стресу у школі (77,5%), страх невідповідності очікуванням від оточення (52,0%), низький рівень сформованості стресостійкості (51,0%); високий рівень самовираженості – 49,0%. Отримані результати представлені в таблиці 1, обґрунтуємо їх.

Підвищену тривожність, за результатами даного тесту, можна пояснити як об'єктивними (нове соціальне середовище; поява нових вимог, обов'язків; відсутність досвіду на-

вчання, спілкування, побудови міжособистісних зв'язків тощо), так і суб'єктивними особливостями (підвищена чутливість, індивідуально-типологічні особливості), що потребують підвищеної уваги, особливого ставлення до дитини в період її адаптації з боку вчителів, батьків, шкільного психолога. Разом з цим, підвищену тривожність, відповідно до появи негативних емоційних переживань, викликають недостатньо сформована стресостійкість учнів до різних ситуацій як особистісних, так і самого середовища, в якому перебуває учень, вступаючи у діалог, полілог з іншими учасниками взаємодії. Зміст таких ситуацій є першопричиною переживань, які в подальшому можуть негативно відобразитися як у психологічному, так і фізіологічному становленні особистості дитини молодшого шкільного віку.

У контексті досліджуваного феномена

Таблиця 1.

Розподіл шкільної тривожності у молодших школярів за рівнями виявлення

	Фактори	Середній абс. (%)	Підвищений абс. (%)	Високий абс. (%)
1	Загальна тривожність у школі	12,9	54,1	33,0
2	Переживання соціального стресу	9,6	12,9	77,5
3	Фрустрація потреби в досягненні успіху	12,9	58,0	29,1
4	Страх самовираження	25,5	25,5	49,0
5	Страх ситуації перевірки знань	35,4	51,6	12,0
6	Страх невідповідності очікуванням оточення	25,8	22,2	52,0
7	Низька фізіологічна опірність стресові	29,7	19,3	51,0
8	Проблеми й страхи в стосунках з учителями	32,2	51,4	16,4

представляють інтерес визначені вченими п'ять основних негативних емоцій, які виникають як результат незадоволеності навчальних досягнень – страждання, гнів, презирство, страх, сором. Страх, за П. Якобсоном, – є найбільш небезпечним та найсильнішим з усіх емоцій. Виявом страху, реакцією на нього може стати агресивність дитини, за якою приховується її відчай, страждання, самотність, відсутність любові та уваги від найближчих людей. Що стосується переживання сорому, то молодші школярі, особливо старші – проявляють його у більш прихованій формі. Це пояснюється тим, пише А. Дусавицький, що у цей час розвивається здатність співпереживати одноліткам і дорослим, виникає розуміння переживань інших людей; розвивається індивідуальна емоційна виразність, яка проявляється у різноманітній гамі інтонацій, міміці. Тому, характерною особливістю молодшого

шкільного віку, за вченим, є емоційна вразливість, відгук на все яскраве, незвичайне, мальовниче.

Щоб перевірити рівень тривожності, агресії та їх спрямованість на інтенсивність в емоційній сфері молодших школярів, в ситуаціях навчальної та міжособистісної взаємодії, використали проєктивну графічну методику «Кактус» (Є. Романової).

Учні пропонували намалювати на аркуші паперу такий кактус, який собі уявляють. Додаткових питань та пояснень не надавалось. Після завершення завдання було проведено індивідуальну бесіду. Зміст бесіди:

1. Кактус домашній чи дикий? Де він росте?
2. Він сильно колеться? До нього можна торкатися?
3. Чи подобається тобі кактус? Чи треба за ним доглядати ?

Таблиця 2.

Узагальнені результати за проєктивною методикою «Кактус»

№	Показники	Діти абс.(%)
1.	<i>Агресивність</i> –наявність голок, особливо їхня велика кількість. Сильно стирчать, довгі, близько розташовані один до одного голки відображають високий ступінь агресивності.	20
2.	<i>Імпульсивність</i> –уривчасті лінії, сильний натиск.	30
3.	<i>Егоцентризм, прагнення до лідерства</i> – великий малюнок у центрі листа	40
4.	<i>Залежність, невпевненість</i> – маленький малюнок внизу листа.	20
5.	<i>Демонстративність, відкритість</i> –наявність виступаючих відростків у незвичайній формі.	10
6.	<i>Скритність, обережність</i> –розташування зигзагів по контуру або усередині кактуса.	30
7.	<i>Оптимізм</i> –використання яскравих кольорів, зображення «радісних» кактусів.	45
8.	<i>Тривожність</i> –використання темних кольорів, переважання штрихування, переривчасті лінії.	35
9.	<i>Жіночність</i> – наявність прикрас, квітів, м'яких ліній, форм.	45
10.	<i>Екстравертованість</i> –наявність інших кактусів, рослин.	50
11.	<i>Прагнення до домашнього захисту, почуття сімейної спільності</i> – прикрашення орнаментом горщика, зображення кактуса в домашніх умовах.	25
12.	<i>Відсутність прагнення до домашнього захисту, почуття самотності</i> –зображення дикого, пустельного кактуса.	10

4. Чи є у кактуса сусіди? Які рослини є його сусідами?

5. Коли кактус виросте, то стане чим?

При обробленні результатів враховувались: техніка малювання, просторове зображення, розмір малюнка, характеристика ліній, сила натиску на олівець, якість промальованих голок, а також специфічні характеристики, що є властивими саме для цієї методики: «образ кактуса» (дикий, домашній, самотній і т.п.). Отримані результати занесені до Таблиці 2.

Як видно з табл. 2, у 35% молодших школярів констатовано тривожні переживання, з них 20% – виявляють агресивність, яка пов'язана з різними негативними їх реакціями на незначні зауваження, виявлення опору без особливих причин, що призводить до порушення регуляції поведінки і в майбутньому може закріпитися як властивість особистості й стати домінуючою рисою характеру. Особливо чутливими виявилися першокласники, бурхливо реагуючи на «Кактус», на відміну від учнів 3-4 класу, які виявили більшу стриманість, особливо у присутності однолітків, остерігаючись осуду з їх боку та страху, не втрати рівень домагань.

У процесі формування особистості молодшого школяра та емоційної сфери важливе значення має створення сприятливого сімейного середовища, стиль спілкування та батьківсько-дитячі відносини. Психологічна несумісність між батьками, напружені сімейні сто-

сунки, постійні сварки, приниження, неповага один до одного, спричиняють появу негативних переживань. Останні призводять до зниження вольової й пізнавальної активності, розладів сну, появи депресії. Для розкриття сутності негативних переживань, викликаних сімейними відносинами, використали проєктивну методику «Закінчи історію» за ідеєю теста «Казки Луїзи Дюсс», у нашій модифікації. Дана методика належить до групи проєктивних вербальних методів, заснованих на завершенні історій. Починаючи з 30-их років минулого століття досить і до нині вона широко використовується для вивчення особистості дитини, вирішення різноманітних дослідницьких завдань та психотерапевтичної роботи. В основі методики покладена ідея тесту французької дослідниці Луїзи Дюссо (1940), відомої також як «Десперт казки» (по імені перекладачки казок англійською мовою). У тесті Дюссо-Десперт дітям пропонується прослухати десять коротких оповідань і відповісти на запитання. Кожен із сюжетів визначає ту чи іншу сферу емоційних конфліктів, розвиваючи їх в контексті психодинамічної теорії, наприклад, теми страху перед можливістю розлучення з батьками тощо. Відповіді дітей оцінювалися за двома категоріями: «норма» і «патологія». Враховуючи окремі недоліки тесту, а саме: досить високий віковий поріг, з якого розпочинає працювати даний тест та строго регламентовану діагностичну шкалу оцінок (норма-патологія) та, казки Луїзи Дюссо, збе-

рігаючи їх сутність, були адаптовані нами до умов сучасного життя з використанням засобів ІТ-технологій. Вважаємо, що застосування ілюстративного матеріалу є додатковим стимулом для виникнення спонтанних реакцій у дітей.

Молодшим школярам пропонувалося прослухати вісім коротких казок, сюжети, яких розкривають історію походження тварин, птахів та алегорично розкривають різні емоційні конфлікти між батьками та дітьми, сестричками та братиками, завершивши тим самим розповідь та висловити своє ставлення до подій і персонажів казки. Казки-розповіді та питання були сформульовані так, щоб учні могли розкрити відносини з батьками, що давала можливість констатувати про емоційний клімат сім'ї та батьківсько-дитячих стосунків.

Отримані результати ранжували за 4-

бальною системою оцінювання, відповідно до чотирьох ступенів напруги досліджуваної якості: 1 бал – мінімальний ступінь напруженості; 2 бали – середній ступінь напруженості; 3 бали – підвищений ступінь напруженості; 4 бали – високий ступінь напруженості.

Якісний аналіз результатів методики засвідчив, що більша половина учнів отримали 3-4 бали і мають підвищений ступінь напруженості, що свідчить про високий рівень навантаження, наявність невротичних страхів, підсвідоме очікування вербальної агресії з боку батьків. 54% отримали 1-2 бали, що констатує оптимальний ступінь напруженості і характеризує їх як спокійних, упевнених у собі, без ознак тривожності. Отримані результати занесені до Таблиці 3.

Таким чином, дана методика дозволяє дати як якісну, так і кількісну оцінку різним

Таблиця 3.

Результати якісного аналізу за проективною методикою «Закінчи історію» за тестом «Казки Луїзи Дюсс»

	Назва казки-тесту	Ступінь напруженості			
		Мінімальний абс. (%)	Оптимальний абс. (%)	Підвищений абс. (%)	Високий абс. (%)
1.	Пташеня	6,6	46,6	33,3	13,3
2.	Ягня	16,6	60	16,6	6,6
3.	Річниця весілля	10	46,6	30	13,3
4.	Страх	14,3	33,3	43	9
5.	Слоненя	–	96,6	–	3,3
6.	Прогулянка	26,6	38,6	26,6	6,6
7.	Новина	13,3	56,6	23,3	6,6
8.	Поганий сон	3,3	60	23,3	13,3

аспектам емоційного життя дитини, зумовлену стосунками в сім'ї. Отримані нами результати давали можливість визначити настрій дитини в сім'ї та ставлення до неї батьків. Мінімальний ступінь за казкою-тест констатовано «Пташеня» – 6, 6%, найвищий рівень за цим показником – «прогулянка» – 26,6%; на оптимальному рівні найвищий ступінь переживань визначено за казкою-тест «Слоненя» – 96,6%, середній – «Новина» – 56,6%, низький – «Страх» – 33,3%; підвищений – нижчий – «Ягня» – 16, 6%, високий – «Пташеня» – 33,3%. Ми припускаємо, що «піки» негативних переживань, рівень тривожності вказують на ті потреби, задоволення яких фрустровані і, одночасно, найбільш значущі для емоційного благополуччя дитини, оскільки, за Л. Божович (1968), переживання є «відображенням в особливій емоційній формі ступеня задоволеності від її потреб».

Наведене вище дає можливість зробити висновки: негативні переживання молодших школярів зумовлені неприємними суб'єктивними емоціями, що запускають механізми адаптивної поведінки, спрямованої на усунення причини небезпеки як фізичної так і психологічної; особливостями їхнього розвитку є відсутність емоційного контакту батьків з дитиною, обмеженість у спілкуванні з нею, незнання вікових та індивідуально-психологічних особливостей; неадекватні стилі батьківського виховання: символічний, авторитарний, емоційно-відштовхуючий; по-

ява нового виду діяльності, встановлення взаємовідносин з батьками, педагогами, однолітками; вплив різних субкультур, інформаційних засобів та комп'ютерних ігор; бар'єри комунікативної взаємодії, стилі дитячих взаємин тощо. Постійні переживання дитини молодшого шкільного віку, викликані соціально-психологічними чинниками, призводять до підвищеної емоційної напруженості та можуть трансформуватися у стійкі негативні психічні властивості, які сприятимуть деформації емоційної стійкості особистості. Підтвердженням цього є отримані нами результати емпіричних даних, які демонструють розвиток негативних переживань у молодших школярів через несприятливий емоційний контакт у сім'ї та навчальному середовищі.

Перспективами подальших досліджень вбачаємо у розробленні програми психокорекційної роботи з учнями, у яких констатовано високий рівень тривожності, зумовленої негативними переживаннями.

References (Transliteration):

- Babaian, Yu. O. (2014) Vzaiemozv'iazok tryvozhnosti ta navchalnoi uspishnosti molodshykh shkolariv [Interconnection of anxiety and educational achievement of junior schoolchildren]. Zbirnyk naukovykh prats: Psykholohichni nauky, 2 (103) 18-21 [in Ukrainian].
- Bim-Bad, B. M. (2009) Pedagogicheskij jenciklopedicheskij slovar' [Pedagogical Encyclopedic Dictionary]. Moscow: Drofa [in Russian].

- Boryshevskiy, M. Y. (2012) Osobystist u vymirakh samosvidomosti [Personality in measurements of self-consciousness]. Sumy: Ellada [in Ukrainian].
- Vovchuk - Blakytina, O. O. Emotsiyni komfort – zasib ta meta vykhovannia dytyny / Aktualni problemy psykholohii. Tom 4. Problemy rozvytku doshkilnyka v innovatsiynikh systemakh vykhovannia. [za zah. red. prof. S. D. Maksymenka ta S. Ye. Kulachkivskoi]/ O. O. Vovchuk - Blakytina – K. : Nora-print, 2002. Tom. 4. Vyp. 1. – S. 12-22 [in Ukrainian].
- Vygotskij, L. S. Voprosy detskoj psihologi / Lev Semenovich Vygotskij. SPb.: Sojuz, 2004. 224 s. [in Russian].
- Dusavickij, A. K. Zavisimost' mezhdou interesom i trevozhnost'ju u mladshih shkol'nikov / Aleksandr Konstantinovich Dusavickij // Voprosy psihologii. 1982. №3. – S.58-61. [in Russian].
- Kotsur, N. I. Otsinka psykhičnogo zdorov'ia shkoliariv za psykholohičnymy ta medyčnymy kryteriiamy / N. I. Kotsur, S. V. Kurylenko // Molodyi vchenyi. – 2016. – № 9.1(36.1). – S. 99-102. [in Ukrainian].
- Maksymenko, K. S. Psyhični stany yak vyiv isnuvannia osobystosti / Kseniia Serhiivna Maksymenko // Nauk. zapysky / In-t psykholohii im. H. S. Kostiuca APN Ukrainy; za red.. S.D. Maksymenka. Vyp. 26. – Kyiv, 2005. – S. 62-67 [in Ukrainian].
- Maksymenko, S. D. Henetyčna psykholohiia uchinnia liudyny: monohrafiia / Serhii Dmytrovych Maksymenko. – Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo», 2017. – 206 s. [in Ukrainian].
- Povet'ev, P. V. Cennostno-smyslovye determinanty social'nogo poznaniia v situacii mezhlichnostnogo vzaimodejstvija / Pavel Vladimirovich Povet'ev. // Vestnik MGOU. Serija «Psihologičeskie nauki». – 2008. – S. 91–102. [in Russian].
- Pomytkina, L. V. Sotsialno-psykholohični chynnyky shkilnoi tryvozhnosti molodshykh shkoliariv / L. V. Pomytkina, M. P. Polukhina // Aktualni problemy psykholohii : zb. nauk. pr. / za red. S. D. Maksymenka. - Kyiv : DP "Informatsiino-analityčne ahenstvo", 2015. - T. 10 : Psykholohiia navchannia. Henetyčna psykholohiia. Medyčna psykholohiia. Vyp. 27. - S. 482-492. Prihozhan A. M. Psihologija trevozhnosti: doskol'nyj i shkol'nyj vozrast / Anna Mihajlovna Prihozhan // 2-e izd. SPb.: Piter, 2007. – 192 s. [in Ukrainian].
- Slavina, N. S. Vplyv osoblyvosti simeinykh vidnosyn na emotsiinu sferu dytyny / Nataliia Serhiivna Slavina. Naukovi zapysky Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuca APN Ukrainy / [za red. akad. S. D. Maksymenka]. K. :Milenium, 2006. Vyp. 27. – 536 s. [in Ukrainian].
- Tovkun, L. P. Faktory tryvozhnosti v navchalnomu protsesi yak nehatyvnii chynnyky porushennia psykhičnogo zdorov'ia shkoliariv / L. P. Tovkun, V. Siforova / «Molodyi vchenyi» – № 9.1 (49.1) veresen, 2017 r.– S. 163-165 [in Ukrainian].
- Jakobson, P. M. Chuvstva, ih razvitie i vospitanie. / Pavel Maksimovich Jakobson. M.: Znanie, (Serija «Pedagogika i psihologija»).1976. – 384 s. [in Russian].

Gud Hanna

A lecturer of Myhailo Hrushevsyky Humanitarian Pedagogical College in Bar, Bar, Vinnytsia region (Ukraine)

THE FEATURES OF PRIMARY-SCHOOL-AGE CHILDREN'S NEGATIVE EMOTIONAL EXPERIENCES

ABSTRACT

In recent years, research in emotions be-

comes the more and more important scientific and practical task because emotionality is one of the most important features in the structure of a schoolchild's personality. However, primary-school-age children's negative emotional experiences, examined in this article, are presented insufficiently in psychological studies, because the concept of "negative emotions" is not defined clearly and its correspondence with "negative emotional experiences", "anxiety", "fears", psychical health, etc. are not determined, in spite of the fact that these emotions and emotional states are important for development of children's emotional sphere. At the primary-school age, according to the leading national psychologists, many emotions appears, so children are able to experience joy, anger, shame, fear, anxiety, trust, disappointment, pleasure, pride. The existing chain of failures experienced by a child or, on the contrary, successes (in learning, communication) leads to the formation of stable affective complexes - a sense of inferiority, bitterness, etc. Generalization of emotions appears at this age. Further, these formations can be changed or disappear with the accumulation of experience and socialization on the micro-, macro-, and meso-levels. But some of them, being supported by some life events, are fixed in the structure of a personality and affect self-appraisal and the level of aspiration.

Thus, negative emotional experiences of primary schoolchildren are caused by unpleasant subjective emotions, which start the mechanisms

of adaptive behaviour aimed at elimination of physical and psychological causes of such experiences. The following socio-psychological factors: lack of emotional contact between parents and their children, limited communications between parents and their children, adults' ignorance on age and individual psychological peculiarities; inadequate parental styles (symbolic, authoritarian, emotional-repulsive); appearance of new children's activities that demand new relationships with parents, teachers, peers; influence of various subcultures, mass media and computer games; existing barriers in communications, and styles of children's relations can influence emotional development both in the positive and negative ways and can cause increased emotional tension and lead to appearance of persistent negative psychic characteristics.

When children enter to school, their experiences acquire a new meaning: interpersonal relations are established, emotions becomes hierarchically structured, a sense of self-importance appears; therefore, there is a discrepancy between inner life (emotional experience, feelings, mood, etc.) and external behaviour.

The article substantiates that negative emotional experiences affect the situation of failure, uncertainty in oneself, etc. The carried out pilot study has confirmed our assumption concerning negative experiences caused by lack of children's emotional communications in their families and at the learning environment.

Key words: children, primary schoolchild-

dren, emotional sphere, peculiarities of emotions, negative experiences of primary-school-age children.

Гуд Анна Александровна,

Преподаватель Барского гуманитарно-педагогического колледжа имени Михаила Грушевского, г. Бар, Винницкая обл. (Украина)

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ НЕГАТИВНЫХ ПЕРЕЖИВАНИЙ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. Значимость исследования эмоциональной сферы заметно растет в последние годы и приобретает научно-практическую направленность как одна из важнейших особенностей в структуре личности школьника. Однако, исследуемое качество у детей младшего школьного возраста в психологических исследованиях представлено недостаточно из-за отсутствия определения самого понятия «негативные переживания» и его идентичности с «негативными эмоциональными переживаниями», «тревожностью», «страхами», «психическим здоровьем» и т.д., несмотря на то, что оно является важным этапом в развитии эмоциональной сферы ребенка. Именно в этот период, по мнению ведущих отечественных психологов, возникает немало эмоций, которые дают возможность им переживать радость, гнев, стыд, страх, тревогу, доверие, разочарование, удовольствие, гордость. Имеющаяся цепь пережитых ребенком неудач или, наоборот, успехов (в учебе, обще-

нии) приводит к формированию устойчивых аффективных комплексов - чувству неполноценности, оскорбленности тому подобное. Появляется то, что ученые называют обобщением переживаний. В дальнейшем эти образования могут изменяться или исчезать по мере накопления опыта и социализации на микро-, макро-, мезо- уровнях. Зато некоторые из них, подкрепляясь соответствующими событиями, фиксируются в структуре личности и влияют на развитие его самооценки и уровня притязаний.

Итак, негативные переживания младших школьников обусловлены неприятными субъективными эмоциями, запускающие механизмы адаптивного поведения, направленного на устранение причины опасности как физической так и психологической. Особенности их развития является отсутствие эмоционального контакта родителей с ребенком, ограниченность в общении с ним, незнание возрастных и индивидуально-психологических особенностей; неадекватные стили родительского воспитания: символический, авторитарный, эмоционально-отталкивающий; появление нового вида деятельности, с установлением взаимоотношений с педагогами, сверстниками, родителями; влияние различных субкультур, информационных средств и компьютерных игр; барьеры коммуникативного взаимодействия, стили детских взаимоотношений, развитие эмоциональной сферы как в положительном, так и отрица-

тельном ее смысле есть теми социально-психологическими факторами, которые вызывают повышенную эмоциональную напряженность и трансформируются в устойчивые негативные психические свойства.

С поступлением ребенка в школу, переживания приобретают новый смысл: устанавливаются межличностные связи, возможной становится иерархия переживаний или чувство собственной значимости; наблюдается несоответствие между внутренней жизнью (переживаниями, чувствами, настроениями и др.) и внешним поведением.

Обосновано, что негативные переживания влияют на ситуацию неуспеха, неуверенности в себе и тому подобное. Проведенные пилотные исследования подтверждают выдвинутые нами предположения по выявлению негативных переживаний, вызванных дефицитом эмоционального общения ребенка в семье и учебной среде.

Ключевые слова: дети, младшие школьники, эмоциональная сфера, особенности переживаний, отрицательные переживания детей младшего школьного возраста.

Дата отримання статті: 19.05.2019

Дата рекомендації до друку: 21.05.2019

Дата оприлюднення: 05.06.2019